

A szeretet pedagógiája a háború embertelenségében

Czabaji Horváth Attila
ELTE PPK Neveléstudományi Intézet, Budapest

Bevezetés

A kutatásunk kiindulópontja az az 1945. február 28-án történt esemény volt, amikor az 1926 és 1930 között született leventék 800 fős csoportját indítják a nyilasok a zirci pályaudvarról Németországba, és egy gyors elhatározással Rokonai Simon ciszterci szerzetes tanár felszáll a fiúkhoz a marhavagonokba. Közel 15 hónapot töltött a leventékkel a német kiképzésben, a frontokat elkerülő vándorlásban, az amerikai majd francia hadifogságban, míg végül hazatért velük. A következő kérdésekre kerestük a választ: Ki is volt az az ember, aki erre az útra önként vállalkozott? Milyen módon ismerhető meg, mikor alig lehet fellelni adatokat az életéről? Maradtak-e fenn feljegyzések, naplók a résztvevőktől az újságcikkekben közölt töredékeken túl? Hogyan élnek a történetek – a zirci indulástól a hadifogságon át a hazatérésig – a résztvevők emlékezetében? Milyen tanári, papi-szerzetesi mentalitás írható le a visszaemlékezések alapján? Milyen pedagógiai helyzetek azonosíthatók a visszaemlékezések alapján? Milyen volt az események évtizedekkel későbbi recepciója?

Jelen tanulmány nem vállalkozik a kutatás összes kérdésének a megválaszolására, azt a célt tűzi maga elé, hogy egy olyan emberi helytállást mutasson be a 2. világháború idején, amelynek háttérében egyaránt meghatározó a papi és a pedagógusi hivatás. Közelebbről arra a kérdésre keressük a választ egy visszaemlékezés elemzésével, hogy miként jelenik meg ez a helytállás a tizenéves fiúk előtt a mindennapi eseményekben.

Az eddigi kutatás során sikerült az akkori leventék hozzátartozóival kapcsolatba kerülni, akiktől naplót, fotókat és más tárgyi emlékeket kaptam, amelyek alapján közelebb kerülhetünk a bakonyi leventék történetéhez. Rokonai Simon alakjának, személyének megrajzolásához – a tények töredékeiből építkezve – azokat a szociális közegeket, informális tanulási színtereket vizsgáltam, ahol jelentősebb időt töltött el, amelyekkel folytatott interakciók során – joggal feltételezhetően – tartós hatások érhettek. Bár nem tudjuk pontosan, hogyan interiorizálódtak, épültek a személyiségébe a jelzett hatások, de az utóbbiak ismeretében és a közel 15 hónap történéseiről való tudásunk alapján megalapozott következtetéseket tudunk levonni a cisztercita pedagógus személyére vonatkozóan (Horváth H. 2021).

Ahhoz, hogy a vizsgált eseménysort, a bakonyi leventék Németországba szállításának okait, szituációját, későbbi megpróbáltatásait megértsük, szükséges röviden felvázolni a történelmi körülményeket. A 2. világháború európai hadszínterén a sztálingrádi német vereséget követően repedések mutatkoztak a tengelyhatalmak együttműködésén, majd a szövetségesek normandiai partraszállása után egyre világosabbá vált, hogy a náci Németország nem nyerheti meg ezt a háborút (Ránki 1976). Horthy Miklós kormányzó – a tengelyhatalmak más kisországhoz hasonlóan – kereste a kapcsolatot a nyugati hatalmakkal, majd azok reakciójaként a szovjet vezetőkkel. 1944. október 15-én a rádióban elhangzott proklamációja a fegyverszünetről nem volt megfelelően előkészítve, és a németek által megszállt országban pillanatok alatt elfojtásra került a kiugrási kísérlet. Horthy legalizálta az államsínnel hatalomra jutott Szálasi, és lemondott az államfői posztról (Romsics 2005). A Szálasi vezette nyilasuralom támogatta Hitler totális háborúról szóló elképzelését, és a

nemzetvezető a Führerrel való személyes találkozásán megígérte, hogy 190 ezer katonát állít ki a náci Németország támogatására (Bodó 1995). Ennek a mozgósításnak a keretében, illetve a Volksbund összeírásai nyomán kerültek behívásra a leventék németországi kiképzésre mint „önkéntesek” (Irányi 2005).

1. Szakirodalmi áttekintés

A vizsgált téma vonatkozásában két terület szakirodalmával kell foglalkozni: az egyik a leventemozgalom, a másik a ciszterci rend magyarországi története.

1.1. Leventemozgalom

Ha a két világháború közötti Magyarország történetével foglalkozunk, akkor kikerülhetetlen a kor jellegzetes intézménye, a leventemozgalom érintése. A levente intézménye az 1921. évi LIII. a testnevelésről szóló törvénnyel jött létre, amely minden 12 és 21 év közötti, az iskolát már elhagyó fiúra vonatkozott (Kun Szabó 2018). A törvény előírta a heti 3 óra testgyakorlási kötelezettséget az év legalább nyolc hónapjában. „A leventeköteles ifjakat három korcsoportba sorolták, és ennek megfelelően határozták meg a képzés tartalmát is” (Gergely–Kiss 1976: 69). A legfiatalabbak sportoltak és erkölcsi nevelésben részesültek, a legidősebbek már 2/3 rész katonai, 1/3 sport képzést kaptak. A leventék különféle sportágakkal ismerkedtek, de a vezetőik azokat részesítették előnyben, „amelyek jól szolgálták a katonai felkészülést, így a lovaglást, a repülést, a lövészetet, a kerékpározást; a támadó és védő sportokat (birkózás, ökölvívás, cselgáncs), a vízi sportokat (evezés, úszás, vitorlázás) és a téli sportokat (síelés, ródlizás, korcsolyázás), valamint a motorkerékpározást és a gépkocsivezetést” (Horváth H. 2011: 85).

Magának a levente intézményének történeti megítélésében is érzékelhetők változások, amelyek összefüggést mutatnak Horthy személyével és a nevével jelzett időszak történettudományi értékelésével. „A tízkötetesre tervezett Magyarország története nyolcadik kötete (1918–1919, 1919–1945) [...] Horthy Miklós megítélése esetében újabb lépést jelentett a kiegyensúlyozottabb megközelítés irányába” (Turbucz 2014: 680). Gergely és Kiss (1976) monográfiájában a levente intézménye – gazdag forrásanyag feldolgozása és sok tényeszerű megállapítás mellett – egyértelműen negatív megítélést kap. A szerzők nézőpontjukat és ezáltal az események megítélésének kimenetelét már az előszó első mondatában egyértelművé teszik. „Mi is volt tulajdonképpen a leventeintézmény? A negyedszázados Horthy-fasiszta rendszer ifjúságpolitikájából eredő jellegzetes alakulat, a korszak legnagyobb létszámú ifjúsági szervezete. Bár sohasem tudott népszerűvé válni, mégsem maradt hatástalan jelentős ifjúsági rétegekre” (Gergely–Kiss 1976: 5). Az utolsó félmondat jelzi, hogy a szerzők is érzékelik, hogy nem teljesen negatív kép él a leventéről akár a résztvevőkben, akár a társadalom egészében, könyvükkel kívánták igazolni, hogy ez egy tévedés. Kristó Nagy István 1996-ban keletkezett írásában szintén Horthy-fasizmusról beszél, és már a címben párhuzamba állítja és hasonlóságot lát a Hitlerjugend és a levente között.

Romsics Ignác (2005) könyvében a levente intézménye a Horthy-korszak egészének tárgyalásában kerül elő, de jóval árnyaltabban, mint az említett monográfiában. Horváth H. Attila (2011) az informális tanulást vizsgálja történeti aspektusból, amelynek során a levente intézményére is kitér. Szakirodalmi adatok mellett az oral history módszerére is támaszkodik, így egy kiegyensúlyozottabb képet mutat fel. Egyaránt találunk negatív visszaemlékezéseket és kifejezett sikertörténetet is a leventeintézményéhez kötődően (Horváth H. 2011: 87–88).

1.2. A ciszterci rend Magyarországon

Mivel Rokonai Lajos cisztercita szerzetes tanár volt, ezért a ciszterciekről és a pedagógiájukról is kell néhány szót ejteni. A bencésekből kiváló cisztercita rend apátságainak alapítása a XII. században, Szent Bernát idején vett nagy lendületet. Ekkor telepedtek le Magyarországon is az első ciszterci monachusok (Hervay 1991). A rend tagjai Bernát apát szellemében ötvözték a szemlélődő (kontemplatív) és a cselekvő (aktív) életmódot (Lékai 1991; Hervay és mtsai. 1997).

Hazánkban a XVIII. század végétől a ciszterciek „vállalt feladatai közé az ifjúság oktatása, nevelése” tartozott. „A tanítórendiség valóban új fordulatot jelentett a magyar ciszterci életben, de nem teljes szakítást a múlttal: már a monasztikus ciszterci múltban megvoltak azok az előzmények és hagyományok, amelyekre a tanító-nevelő munkát alapozni lehetett” (Csizmazia 1982: 84). A zirci apátságban a monasztikus szerzetesi élet mellett a lelkipásztori tevékenység és a pedagógusi munka jelentette a tevékenység három pillérét (Czúthné Gyóni 2014). A „magyar ciszterciek különleges céljaként a középiskolai nevelést és oktatást”, a tanítórendi hivatást Róma is elismerte. „Az új hivatáshoz ki kellett alakítani a rendi tanárképzést, amely kezdetben külföldön folyt, majd a XIX. század derekán a Rend központjában létrejött a Hittudományi Intézet. Ennek ugyan elsődleges célja a papképzés volt, azonban a teológiai tárgyak mellett nevelést, didaktikát, filozófiát is” oktattak (Várnagy 1996: 385). 1883-tól az állam kizárólagos joga lett a középiskolai tanárok képesítése, amely törvény a budapesti rendház és kollégium (Bernardium) létrehozására készítette a cisztercitákat. A hivatkozott szabályozásnak megfelelően a tanári kurzusokat a Magyar Királyi Tanárképző Intézetben végezték, így a párhuzamosan folyó szerzetesi és tanári felkészülésük – a noviciátust is beleszámítva – 10 évig tartott¹. Iskolákat hoztak létre Egerben, Pécsen, Székesfehérváron, Baján és Budapesten. Érdekességként említendő, hogy Rokonai Simon részt vett a Bernardium képviselőjében a ciszterci rend pécsi Nagy Lajos Gimnázium új épületének avatásán (Iskolai értesítők 1935).

A ciszterci pedagógia „specialitásának” tartja Várnagy Elemér, hogy minden elemét a szeretet hatja át (schola charitatis), hogy az oktatás messzemenően magas színvonalú, világlátása szélesebb világképbe illeszkedik, a tanárok egyéni karakterek és a szerzetesi életforma elősegíti az iskolai oktató-nevelő munka nagyobb hatékonyságát (Várnagy 1996: 387–388). Badál (2012) emellett a játékos, motiváló feladatokat, óravezetést hangsúlyozza, amivel a matematika is érdekessé és élvezetessé tehető, ahogy azt Hadarics Kálmán Vendel tanár úr is tette, aki Endrédi Vendel néven zirci apát lett. Említi még az budai Szent Imre Gimnázium jó felszereltségét, a tanári kar magas színvonalát és sokféle egyéniségét. Balog (1995) azt emeli ki, hogy Kelenföldön feltűnt az ottlakóknak, hogy az új gimnáziumba tartó vagy onnan kijövő fehér csuhát és fekete skapulárét viselő szerzetes tanárokat mindig egy diákráj követte, akikkel mindig nagy szeretettel beszélgettek. A felemlített kép is a ciszterci tanáreszmény, „a világító és melegítő [lucere et andere] pedagógus, aki tanít és nevel, alakít és vonz, megtartó tegnap és teremtő jövő a holnapban” (Várnagy 1996: 386), érvényesülését mutatja.

2. Módszertan

A téma megközelítése alapvetően az oral history módszerén alapul már azért is, mert így ismertem meg a kiinduló eseményt. Rokonai Simonról és a bakonyi levonték zirci bevagonírozásáról először egy ismerősömtől hallottam. Majd némi tájékozódás után egy közvetett ismerőstől kaptam egy nevet és telefonszámot, amely az egyik levonté lányához vezetett. Hogy milyen kicsi a világ és hogy szerencse is kell egy kutatáshoz, mutatja, hogy az

¹ Voltak, akik nem támogatták az aktív életmódot és így a tanítói munkát, hanem a monasztikus forma mellett érveltek, miként Halász Piusz (L[ukács] 1988).

első telefonbeszélgetés alkalmával kiderült, hogy kollégák voltunk egy egyetemen anélkül, hogy tudtunk volna egymásról. Kaptam további elérhetőségeket, de ami a legfontosabb, egy 38 oldalas visszaemlékezést is, amelyet egy, a történéseket 15 évesen megélt levente írt².

Az oral history módszer előnye, hogy olyan személyes tapasztalatok alapján szerzett ismeretekhez juthatunk, amelyek alkalmasak hiányzó adatok pótlására; szituációk, hangulatok felidézésére, rekonstruálására; a történések módjának, a körülményeknek a megismerésére, az eseményen résztvevők személyes viszonyulásának felidézésére. Képet nyerhetünk az emlékező gondolkodásmódjáról, hogy mire figyelt fel akkor, mi volt fontos számára. A módszer korlátai között említhetjük az emlékezet korlátait, a következmények ismeretének befolyásoló szerepét, a szubjektív látásmódot és a lokalitást is, hogy a nagyobb összefüggések kevésbé ismertek az emlékező előtt.

„Az oral history-források természetesen ugyanolyan kritikai ellenőrzésre szorulnak, mint a dokumentum jellegű források. A történésznek össze kell vetnie az elhangzott információkat más források bizonyítékaival, s csak ennek fényében használhatja fel azokat” (Vértesi 2003: 164). A felvetett problémára választ adnak Giovanni Levi és mások azzal, hogy a makro- és mikrotörténet összekapcsolásának, párbeszédbe állításának fontosságát hangsúlyozzák. Ennek az összekapcsolásnak az útja a léptékváltás, vagyis a mikrotörténeti tárgyalás megfelelő helyeken átvált makrotörténeti megközelítésbe, majd ismét visszatér az eredeti nézőpontjához. Igen szoros rokonságban áll ezzel a gondolattal a Kracauer által javasolt eljárás, amely a „mikrotörténelemnek és makrotörténelemnek nem egyszerű elegyítése, hanem felváltva történő alkalmazása a történész részéről, akinek a két dimenzió közt szabadon kell mozognia” (Szijártó 2003: 14).

Jelen kutatási kérdésünk megválaszolásához Tavasz József visszaemlékezésének tartalomelemzését végeztük el. A választott módszer meghatározását Krippendorff – saját korábbi definícióját (Krippendorff 1995) módosítva – így adta meg: „A tartalomelemzés egy kutatási technika, melynek segítségével szövegekből (vagy egyéb értelemmel bíró szövegrészből) a kontextusaikra vonatkozóan megismételhető és érvényes következtetéseket vonhatunk le” (Krippendorff 2004: 18.). A tartalomelemzésen belül a kvalitatív megközelítés szerint haladtunk, ennek megfelelően hármastartalomelemzési munkafázist követtünk (Lehota 2001). Az első, a kódolási szakaszban nem előre definiált fogalmakkal dolgoztunk, hanem a hagyva, hogy „hasson a szöveg a kutatóra” az olvasás-feldolgozás folyamatában alakultak azok ki. A második szakaszban történt meg az elemzés, amely során a fogalmak pontosítása mellett a szövegből kirajzolódó csomópontokat azonosítottuk. A harmadik fázis az értelmezés, ahol a szövegen belüli összefüggéseken túl külső vonatkozásokra is kitekintettünk igyekezve elkerülni a kvalitatív kutatások veszélyét, a többféle értelmezhetőséget (Babbie 2003).

3. Eredmények

Tavasz József bakonyinánai levante 1930. március 8-án született, a bevagonírozáskor még nem töltötte be a 15. életévét. Visszaemlékezésében részletesen leírja az indulástól a hadifogság egy részéig – 1945. július 23-ig – történeteket, amikor 22 társával együtt német családokhoz került. Rokonai Simonnak sikerült ezt elérnie egyházi kapcsolatok és a német Vöröskereszt révén. A többi levante a hadifogságból 1946. május 7-én érkezett haza Simon atya vezetésével.

Tavasz visszaemlékezését kisebb részekre tagolja, a minket érdeklő események leírása öt jellegzetes csomópont különíthető el:

1. Az utazás („a fájdalom vonata”) – 13 nap,
2. A német hadsereg (egyenruhába öltözés) – 13 nap,

² Köszönet Jakab Annának és Tavasz Vilmosnak.

3. Németország (bolyongás a „senki földjén”) – 18 nap,
4. Hadifogság – 102 nap (a többiek hadifogsága 288 napig tartott),
5. A német családnál.

Az egyes csomópontok jellemzőit, hangulatát rövid idézetekkel villantom fel. Az első egységről, az utazásról, kicsit részletesebb képet festek, hogy láthatóvá váljon, mennyire gyerekek voltak azok, akiket a nyilasok a német haderőbe szántak. A vizsgálat fókuszra Rokonai Simon személyén van, hogy hogyan jelenik meg a 15 éves levante szemében különböző helyzetekben.

Az utazás szerves része az indulás a faluból a zirci állomásra. „Nemcsak szüleink, nagyszüleink, rokonaink, barátaink és az iskolatársaink voltak ott, hanem még kb. háromszázan. Nehéz leírni azt a sírást, zokogást és jajveszékeltést, ami a kocsisor elindulásakor, de már előtte is kitört! Ott voltak a tanítók és a plébánosunk is. Alighanem szomorúbb napja még sohasem volt ennek a kis, 1200 lélekszámú Bakonyánának” (Tavas 2007: 4). Zircen a fiúk előkészítették a marhavagonokat: „a szalmát [...] két hosszanti oldalán elterítettük [...] beraktuk a dobkályha közelébe a tűzifát. Ennek végeztével szálltunk fel a vagonba 'helyet foglalni'. Persze a nagyobbak ügyesebbek voltak, és a vagonajtóktól távolabbi sarkokat meg a kályha körüli jobb helyeket foglalták el” (Tavas 2007: 5). A szöveg érzékelteti a fiatalabbak gyengébb pozícióját a csoportban, és azt, hogy a külső veszély, a német hadseregbe és katonaként a frontra kerülés még nem tudatosult, még nem hozta létre a belső szolidaritást, a „mi” tudatot.

A kéthetes út kezdete inkább egy iskolai kirándulásra emlékeztet, hiszen: „A szomorú és fájdalmas zirci búcsúzkodás után a nyomott hangulat lassan feloldódott, elkezdődött a viccelődés, ugratás és a porvacsneszki állomáson már harsogott a Cuha-völgy a nótázásoktól” (Tavas 2007: 6). Győrben még egy vagonot csatoltak a szerelvényhez, amiben az ellátmányuk volt, „a sötétbarna, téglalakú német kenyerek és a legolcsóbb szalámiféle [...] Sokan gúnyolódtak a német fűrészesporos „komisz” kenyér láttán, nem ették meg, csak a hazai kenyeret” (Tavas 2007: 7). A fiúk még nem érzik a valóságos helyzetüket, az otthoni ízek alapján, a háromnapos hazuról hozott élelem biztonságában fanyalognak, gúnyolódnak a komisz kenyéren, ami az egyik éjszaka egy csata kiváltója és eszköze lett. „[...] a vagon oldalához vagy az ablakrácsra [...] felakasztott kenyér madzagja elszakadt, a kenyér pedig valakinek a fejére esett. Az illető erre felocsúdott, és azt hitte, valaki szándékosan dobta fejbe. Fogta a kenyeret és arrébb dobta” (Tavas 2007: 7). A kenyércsata nagy nevetéssel és a kenyerek újra elosztásával zárult.

A felidézett események jól érzékeltetik azt, hogy tizenéves kamaszok vannak negyvenesével bezárva a vagonokba. Már életkoruknál fogva is nagy szükségük van egy olyan vigyázó felnőttre, aki pedagógusi szemmel is átlátja a csoport működését, és hitbéli támogatást is tud adni a fiúknak. Az első egységben így írja le a szerző Rokonai Simont: „mindennap végigjárta a vagonokat, érdeklődött, nincs-e beteg köztünk. Biztatott bennünket az együttmaradásra, továbbá figyelmeztetett arra, hogy az állomásokon és az utakon mindenütt ott vannak a német tábori csendőrök” (Tavas 2007: 9), az életével játszik, aki szökni próbál. Simon atya³ egyfelől a biztonságot, a gondoskodást, másfelől a realitást és a józanságot jelentette a leventék számára. Figyelmeztetésével elejét vette a meggondolatlan cselekvéseknek, realista praktikusságával is segítségére volt a fiúknak: „Nagyobb vasútállomásokon, amikor a vonatjuk állt, Rokonai Simon bement a városba. Ott saját pénzéből vett, amit éppen kapott: élelmet, gyógyszert, teát, kenőcsöt a sebre” (Rácz é. n.).

A visszaemlékezés második csomópontja a német hadsereghez való megérkezést írja le, amelynek a nyitó aktusaként, a Dortmund-Brackel pályaudvarra érkezve a város ellen intézett

³ Hogy Rokonait tanárként is ismerték a környéken – jóllehet Budapesten üzte ezt a hivatását – jól mutatja, hogy a zirci ragadványnevek között úgy találjuk, mint „Matematikatanár Rokonai Simon” (Rácz 1990: 49).

legnagyobb bombatámadás részesei lettek. Az angol légiőrből több mint ezer repülőgépe közel ötezer tonna bombát dobott le Dortmundra, és a háromnegyed óráig tartó attack alatt a földig rombolta (Peloquin 2006). Az ifjú levente emléke erről a támadásról: „...vagy tízünknek, sikerült bebújni egy töltés alatti vízáteresztő betoncsőbe. Lehetett vagy egy méter átmérőjű. Ott remegtünk, bújtunk egymás mellett. Befogtuk a fülünket” (Tavas 2007: 11). Gyakorlatilag a leventéknek ez volt az első közvetlen találkozásuk a háborúval. A bombázás után visszatértek a vagonjaikhoz, itt is követve Rokonai Simon szavát, hogy az egy településről való figyeljenek egymásra, mert így könnyebb számon tartani, hogy megvan-e mindenki. A vagonoktól aztán fegyveres kísérettel vonultak Dortmund-Brackel katonai repülőtérré, ahol a tervek szerint légvédelmi gépágyúk kezelésére kaptak volna kiképzést, ami elmaradt a folyamatos légitámadások miatt. Így a fiúkat a tüzek oltására és a romok eltakarítására használták. Ami nem maradt el, az az, hogy már az első napon megkapták „a kékeszürke Luftwaffe egyenruhát, amelybe át kellett öltöznünk, és mint német 'katonajelöltek' jöttünk ki. Milyen látványt nyújtottunk mi, szegény, elhurcolt magyar leventék, 14-16 éves fiúk? A nagyobbakra valahogy csak 'ráillett' az 'angyalbőr', de mi siralmasan néztünk ki” (Tavas 2007: 13). Rokonai Simon itt is elérte, hogy figyeljenek, vigyázzanak egymásra a leventék. Szerencsére akadt olyan jó érzésű vagy katonailag kellően tapasztalt német tiszt is, aki visszaparancsolta a fiúkat a tűzoltásból, amikor a lőszerraktárak közelébe kerültek.

A harmadik csomópont a nagy gyaloglás leírása, mivel Fliegerhorst szövetségesek általi lebombázása után a menekülő németek magára hagyták a leventéket, akik Rokonai Simon vezetésével keresték a hazafelé vezető utat a Ruhr-vidékről. A szerző úgy említi ezt az időszakot, mint a senki földjén való bolyongást. Találó ez a megnevezés, mert a fő útvonalakat és a katonai arcvonalakat elkerülve próbáltak előrejutni, gyakran úttalan utakon. Nemcsak a fáradtsággal, hanem az éhséggel is meg kellett küzdeniük. „...hátizsákjainkon ülve, egymásnak támaszkodva aludtunk [...]. A kimerültségtől és a nagy fáradtságtól többször már nappal is elaludtunk a bokrok alján. Kezdtünk elfásulni, a repülőktől sem féltünk.” (Tavas 2007: 19). Rokonai Simon volt az, aki erőt, kitartást adott a fiúknak. Ő volt az, „aki összefogott, összetartott minket. Hol a menet elején, hol a végén volt, biztatta az elkeseredetteket, akik már nem akartak menni. Sokszor erélyesen kellett fellépnie, nehogy az elgyengültek elfeküdjenek a bokrok alján és lemaradjanak” (Tavas 2007: 19). Rokonai fizikailag is jól bírta a menetelést, amiben szerepet játszott, hogy diákként is nagy lelkesedéssel vett részt a cserkészmozgalomban, és ezt az elköteleződését tanárként is megőrizte. Gyakran vitte raját – vagy tanártársával összefogva több rajt is – túrázni gyalog és kerékpáron (Horváth H. 2021).

A leventék Rokonai Simonnal együtt 1945. április 12-én estek amerikai hadifogságba, amit a negyedik csomópontként tárgyal a szerző, a francia hadifogságba átkerüléssel együtt. Ez utóbbiról nem ad teljes képet, hiszen 15 éves kora miatt hamarabb kikerül onnan, míg a többiek még 186 napot töltenek ott. A hadifogságról így is súlyos emléket szerzett. Így írja le az emberi kiszolgáltatottságot és találekönyságot: „Azok a hadifoglyok, akiknek sem pokrócuk, sem köpenyünk nem volt, konzervdobozokkal kb. két méter mély lyukat ástak az ázott szántóföldön. A kiásott földdel a lyukakat körülsáncolták, majd a lyuk aljától kb. 30 cm-re a földbe oldalt vájtak olyan üreget, ahova egy ember guggolva befért.” (Tavas 2007: 25). „... hallottuk, hogy az esős napok alatt néhányan a gyengeségtől és a betegségtől belezuhantak a latrinába és belefúlladtak a fekáliába. Ez iszonyú és megdöbbentő hír volt számunkra, és féltünk a latrinára menni” (Tavas 2007: 26). A fiúk aztán kitalálták, hogy senki ne menjen egyedül, mindig legyen kísérő, aki biztonságosan megtartja a szükségét végzőt.

Rokonai mindent megtett, hogy az embertelen körülmények között is a humánusot, a kultúrát, a hitet nyújtsa a fiúk számára, akik teljes odaadással követték őt. „Közeledett a húsvét – emlékezik a cisztercita szerzetes – és engedélyt kaptam, hogy személyes felelősségemre minden nap kivihettem egy századot a templomba szentáldozásra.

Délutánonként gyóntattam a másnapiakat, aki akart. Mindenki akart. [...] Volt olyan gyónás, hogy közben háromszor buktunk le az ablak alatti holttérbe, amíg a tetőn, a falakon pattogott a ‚vadász’ gépfegyvere. [...] a várakozók a folyósón lapultak a falakhoz, mert volt olyan sorozat, amelyik végigpásztázott rajtuk, de azért kivárták, amíg sorrakerülnek” (Rokonai 1972). Rokonai állandóan figyelemmel volt a fiúk egészségi állapotára, és aki beteg lett, annál kijárta, hogy bekerüljön a ‚kórházsátorba’ (vö. Tavas 2007: 26). Azt is elérte, hogy „engedélyt kapott az amerikai táborparancsnoktól, hogy nap mint nap kimehessen a városba. Ott mindjárt felvette a kapcsolatot az amerikai plébánossal és a városi Vöröskereszt képviselőjével. Rajtuk keresztül tájékoztatta a városka lakosságát, hogy a hadifogolytáborban nemcsak katonák, hanem 14–15 éves magyar gyerekek is vannak. [...] egyre nagyobb batyó élelmiszerekkel jött be a táborba – ez nem volt megtiltva –, és szétosztotta a leggyengébbek és a betegek között” (Tavas 2007: 31).

Rokonai a leventék érdekében használta papi hivatását: misézett és egyházi kapcsolatokat teremtett; mozgósította pedagógusi felkészültségét is a fiúk szervezésében, egyéni és csoportos motivációjában, erősítette az összetartozásukat. Jól használta kommunikációs képességét, német nyelvtudását és nem utolsó sorban fizikai edzettségét.

Az ötödik csomópont a váratlan meglepetés, hogy a 15 éves fiúkat (23 fő) német családoknál helyezték el. Rokonai Simon nemcsak kijárta ezt a lehetőséget az érintetteknek, hanem rendszeresen látogatta is őket, amíg a többi hadifogollyal együtt el nem szállították Franciaországba.

4. Következtetések

Tavas József visszaemlékezése, amit már nyugdíjas bányászként 53–54 éves korában írt meg⁴, jól érzékelteti a 15 éves levente benyomásait, tapasztalatait. Hangsúlyai, részletezései a kamaszfiú érzéseit mutatják, akár a „komiszkenyérről”, a kenyércsatáról, akár a dortmundi bombatámadáskor a vízáteresztőcsőbe bújó fiúkról ír, akik befogják a fülüket.

Fontosak a mikrotörténelmi feldolgozások, mert számos egyedi, jelentős részlettel gazdagítják a korról kialakult képet és személyességükkel beavatnak, bevonnak az emlékező által átélt történelmi helyzetekbe. A mikrotörténelem során bemutatott valóság összevetve a makrotörténelmi adatokkal, következtetésekkel, izgalmas párbeszédet alakít ki, amely történelmi tudásunk mélységét segítheti, és mindenképpen érzékelteti, hogy milyen sokféle tapasztalat kapcsolódhat egy eseményhez. Az oral history módszerével személyes közelségbe kerülhetünk az elbeszélő által megélt történelemmel, így hírt kaptunk egy alig ismert emberi, szerzetes-tanári helyállásról és értékes adalékokat nyerhettünk a nyugati hadifogságba került leventék sokáig méltatlanul elhallgatott történetéhez (vö. Bodó 1995).

Összegzés

Tanulmányunk fókuszában az a ciszterci tanár állt, aki önként felszállt a náci Németország hadseregébe indított leventék vonatára. Azt vizsgáltuk, hogy hogyan jelenik meg Rokonai Simon alakja az egyik levente visszaemlékezésben. Visszaemlékezése alapján olyannak látjuk őt, mint aki mindig teszi a dolgát, akinek mi sem természetesebb annál, hogy éppen abban segítse a fiúkat, amire szükségük van. Biztonságot ad az utazás során a vagonokban való rendszeres megjelenésével és védi őket a realitásra figyelmeztetve, hogy senki ne kövessen el meggondolatlanságot. Rokonai személye, hatása akkor is érződik a leventék cselekvéseiben, ha konkrétan nincs is ott, mint például ahogy az egymásra figyelés erős szempont lett a fiúk számára azzal az egyszerű móddal, ahogy minden alkalommal áttekintették az egy helyről jöttek, hogy megvannak-e. A „senki földjén” való bolyongásban vezető szerepet vállalt magára a ciszterci tanár, aki nemcsak lelki támaszt, biztatást, törődést adott a fiúknak, hanem

⁴ Tavas Vilmos közlése.

fizikai kitartásból is példát mutatott. A hadifogságban is azt érezhették a leventék, hogy Rokonai Simon mindannyiukról gondoskodik testileg-lelkileg-szellemileg, úgy csoportosan, mint egyénileg. Ha valaki megbetegedett, ha még élelemre volt szükség, ha Húsvét közeledett, ha beszélgetni szerettek volna a fiúk, akár gyónás formájában, a cisztercita tanárra mindig számíthattak. Ő egy pillanatra sem feledkezett meg arról, hogy kiskorúak is vannak a leventék között, és mindent megtett, hogy ők minél hamarabb kijussanak a lágerből és családokhoz kerüljenek.

Rokonai Simon személye, tevékenysége úgy jelenik meg a történések idején 15 éves levente visszaemlékezésében, mint aki emberi, papi és tanári minőségében mindent megtesz a fiúkért; aki így nemcsak a szeretet pedagógiáját gyakorolta, hanem a humánus jellegű háború embertelenségében a bakonyi leventék számára.

Irodalom

- Babbie, E. 2003. *A társadalomkutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Badál E.Á. 2012. *Endrédy Vendel a ciszterci pedagógus és mártírsorsú zirci apát*. Zirc–Budapest: Zirci Ciszterci Apátság és a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium.
- Balog E. (szerk.) 1994. *A Ciszterci Rend Budai Szent Imre Gimnáziumának története. Az alapítástól – a szétszóratásig, és még azon túl is ... 1912 – 1948 – 1958*. https://szig.hu/user/browser/File/Bal%20oldali%20men%C5%B1kh%C3%B6z%20tartoz%C3%B3f%C3%A1jlok/iskola_tortenet/gimi%20tortenete.pdf (letöltve: 2021.07.21.)
- Bodó L. 1995. *Leventék*. <https://mek.oszk.hu/09000/09018/09018.htm> (letöltve: 2021.07.21.)
- Cúthné Gyóni E. 2014. *A ciszterci rend története Magyarországon 1945 után. A Ciszterci Rend Zirci Apátsága 1945 és 1981 között*. Doktori Disszertáció. Budapest: ELTE, BTK. <http://doktori.btk.elte.hu/hist/cuthnegyonieszter/diss.pdf> (letöltve: 2021.07.29.)
- Csizmazia P. 1982. *A magyar szerzetesek és a szerzetestanári hivatás. Ciszterci lelkiesség*. Eisenstadt: Prugg Verlag, 84–100.
- Gergely F.–Kiss Gy. 1976. *Horthy leventéi: A leventeintézmény története*. Budapest: Kossuth Kiadó.
- Hervay F. L. 1991. *A ciszterci rend története Magyarországon*. In: Lékai L. (szerk.): *A ciszterciek. Esemény és valóság*. Budapest: Szent István Társulat, 470–492.
- Hervay, F.L.–Legeza L.–Szacsavay P. 1997. *Ciszterciek*. Budapest: Mikes Kiadó.
- Horváth H. A. 2011. *Informális tanulás az Aranycsapat korában*. Budapest: Gondolat.
- Horváth H. A. 2021. *Rokonai Lajos Simon. Szocializációs közegek, informális tanulási szinterek élete első felében*. *Neveléstudomány* 9(4) (Megjelenés előtt.)
- Irányi L. 2005. *Nagyesztergár a XX. században. Grossestergaj im XX. Jahrhundert*. https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag/nemzetisegek/nemetek/nagyesztergar/nagyesztergar_a_XX_szazadban/pages/magyar/000_konyveszeti_adatok.htm (letöltve: 2021.07.21.)
- Iskolai értesítők, Ciszterci rend Nagy Lajos katolikus gimnáziuma, Pécs, 1935. https://adt.arcanum.com/hu/view/Pecs_27004_ciszterci_27067_1935/?query=rokonai%20simon&pg=15&layout=s (letöltve: 2021.07.29.)
- Krippendorf K. 1995. *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Krippendorf K. 2004. *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. Beverly Hills, London: Sage Publications.
- Kristó Nagy I. 1996. *Hitler ifjai – Horthy leventéi*. *Ezredvég* 6(6) http://ezredveg.vasaros.com/html/1996_06/96062.html#knis (letöltve: 2021.11.01.)
- Kun Szabó I. 2018. *Honvédelmi nevelés történeti távlatokban*. *Hadtudományi Szemle* 9(3): 250–261.
- Lehota J. 2001. *Marketingkutatás az agrárgazdaságban*. Budapest: Mezőgazda Kiadó.

- Lékai L. 1991. *A ciszterciek. Eszmény és valóság*. Budapest: Szent István Társulat.
- L[ukács] L. 1988. A Vigilia beszélgetése Halász Piusszal. *Vigilia* (7): 529–533.
https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_1988_07_facsimile.pdf#page=51 (letöltve: 2021.07.21.)
- Peloquin L. 2006. Area Bombing by Day: Bomber Command and the Daylight Offensive, 1944–1945. *Canadian Military History* 15(3): 27–42.
- Rác S. 1990. *Zirc és a volt Cisztercita Apátság ragadványnevei – Magyar Személynévi Adattárak* 92. Budapest.
https://adt.arcanum.com/hu/view/MagyarSzemelyneviAdattarak_92_1990/ (letöltve: 2021.07.13.)
- Rác S. [é. n.]. *Tisztelgés Rokonai Simon ciszterci szerzetes emléke előtt*. Kézirat.
- Ránky Gy. 1976. *A második világháború története*. Budapest: Gondolat.
- Rokonai S. 1972. *Önéletrajz 1936-1946. Gyóntatásokkal kapcsolatos élményeim – némi elkanyarodásokkal*. Kézirat, 1972. augusztus.
- Romsics I. 2005. *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris.
- s –n. 1984. Rokonai Simon. *Szolgalat* 62: 103–104.
http://www.ppek.hu/facsimile/Szolgalat_62_1984_2.pdf (letöltve: 2021.07.13.)
- Szijártó M. I. 2003. Bevezetés. In: Dobrossy I. (szerk.): *Mikrotörténelem: Vívmányok és korlátok. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 1999. évi miskolci konferenciájának előadásai*. Miskolc, 7–18.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BAZM_Sk_34/?pg=8&layout=s (letöltve: 2021.07.31.)
- Tavas J. 2007. Nyugati hadifogoly leventék története. Kézirat, 1–38.
- Turbucz D. 2014. A magyar történettudomány Horthy-képe (1945–1989). *Történelmi Szemle* 56(4): 663–688.
- Várnagy E. 1996. Ciszterciek és pedagógia. *Magyar Pedagógia* 96(4): 383–388.
http://misc.bibl.u-szeged.hu/13785/1/mp_1996_004_6147_383-388.pdf (letöltve: 2021.07.31.)
- Vértesi L. 2004. Oral history. *Aetas – Történettudományi folyóirat* 19(1): 158–172.
<http://epa.oszk.hu/00800/00861/00027/pdf/vertesi.pdf> (letöltve: 2021.08.31.)